

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ

- **αρχαιότητα:** συμβουλευτικοί, δικανικοί, επιδεικτικοί λόγοι
- **Βυζάντιο:** καλλιεργήθηκαν κυρίως οι επιδεικτικοί (πανηγυρικοί, εγκωμιαστικοί) λόγοι, ωστόσο η ρητορική επηρέασε όλα τα είδη του λογοτεχνικού λόγου, πεζού και ποιητικού, σε λόγια και σε δημώδη γλώσσα.

ΠΟΥ ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ Η ΕΔΡΑΙΩΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ;

(α) τα κείμενα γράφονταν για να διαβάζονται ενώπιον κοινού, επομένως τέρψη των ακροατών μέσω της γλώσσας και των σχημάτων λόγου + θεατρικότητα απόδοσης του κειμένου.

(β) η μελέτη της ρητορικής αποτελούσε μέρος της εκπαίδευσης όλων των μαθητών που γνώριζαν γραφή, ανάγνωση και γραμματική.

(γ) απαραίτητη η ρητορική παιδεία στους υπαλλήλους του κράτους

(δ) εξυπηρετούσε την αυτοκρατορική προπαγάνδα της και βοηθούσε σε κάθε είδους λογοτεχνική σύνθεση.

(ε) ειδικά κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο έδινε στους χριστιανούς τα εφόδια να διαδώσουν και να υπερασπιστούν τη νέα θρησκεία, επομένως οι χριστιανοί χρειάζονταν τη ρητορική και γι' αυτό τη μελετούσαν.

➤ πολλά και ποικίλα ρητορικά κείμενα, ώστε η διαίρεση σε κατηγορίες και ομάδες να γίνεται δύσκολη και σχηματική.

➤ λόγια γλώσσα + λογοπαίγνια + αποσιωπήσεις = απευθύνονται κυρίως στον μορφωμένο Βυζαντινό, ο οποίος είναι σε θέση να απολαμβάνει την αποκρυπτογράφηση του περιεχομένου του λόγου, όταν τον ακούει να εκφωνείται π.χ. σε μια συγκέντρωση λογίων.

➤ **Ωστόσο**, τα ρητορικά κείμενα, μολονότι το περιεχόμενό τους παρέμενε ουσιαστικά ακατανόητο από τον απλό λαό, με την επανάληψη στερεότυπων φράσεων και εικόνων, τα παιχνίδια με τα σχήματα λόγου, τον ήχο των λέξεων και το ρυθμό μπορούσαν να υπηρετήσουν άριστα την επίσημη αυτοκρατορική και εκκλησιαστική ιδεολογία.

ΕΙΔΗ ΡΗΤΟΡΙΚΩΝ ΛΟΓΩΝ

ΕΓΚΩΜΙΑ

Αποτελούν την πολυπληθέστερη και πιο ποικιλόμορφη ομάδα. Σκοπός του ρήτορα είναι να εξάρει όλα τα προτερήματα του εγκωμιαζόμενου προσώπου και να αποσιωπήσει τα αμφίβολα και μειονεκτικά στοιχεία.

➤ **προοίμιο**: σπουδαιότητα του προσώπου, ανάγκη να υμνηθεί επάξια, δύσκολο εγχείρημα, αλλά και μόνο το γεγονός ότι υμνείται ένας τέτοιος άνθρωπος προσφέρει δόξα και στον ρήτορα.

➤ **κυρίως μέρος**: πατρίδα, καταγωγή, γέννηση, ανατροφή, παιδεία, εξωτερικό παρουσιαστικό, χαρακτήρας, έργα και πράξεις.

➤ **επίλογος**: ευχές για μακροημέρευση και ευημερία του εγκωμιαζόμενου προσώπου.

ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΛΟΓΟΙ, ΜΟΝΩΔΙΕΣ, ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Εγκώμια με την ευκαιρία του θανάτου ενός προσώπου. Συνήθως διαιρούνται σε τρεις χρονικές βαθμίδες: το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον, ενώ αναφέρονται επίσης ο τρόπος του θανάτου, η ταφή και λόγοι για την παρηγοριά των συγγενών και φίλων.

➤ επιτάφιοι λόγοι και μονωδίες: ο θρήνος πρέπει να είναι εντονότερος

➤ παρηγορητικοί λόγοι: τα στοιχεία παραμυθίας είναι εκτενέστερα.

- η μονωδία δεν πρέπει να έχει μεγάλη έκταση, αν και στην πράξη οι Βυζαντινοί δεν διέκριναν τις μονωδίες από τους επιταφίους.
- θρηνητικοί λόγοι γράφτηκαν και για καταστροφικά φυσικά φαινόμενα ή άσχημα γεγονότα (βλ. άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453).

ΕΥΚΑΙΡΙΑΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Οποιοδήποτε επίσημο ή ιδιωτικό γεγονός μπορούσε να γίνει αφορμή για την εκφώνηση ενός ρητορικού λόγου. Οι πιο σημαντικοί τύποι είναι οι εξής:

προσφωνητικός λόγος: ο ρήτορας χαιρετίζει ένα πρόσωπο, επαινώντας το ίδιο και τις πράξεις του.

επιβατήριος ή **εισβατήριος** λόγος: ο ρήτορας χαιρετίζει ένα πρόσωπο κατά την άφιξη ή την επιστροφή του.

προπεμπτικός ή **συντακτικός** λόγος: ο ρήτορας αποχαιρετά το τιμώμενο πρόσωπο που φεύγει.

επιθαλάμιος λόγος: γράφεται με αφορμή ένα γάμο και μπορούσε να έχει ιδιωτικό ή επίσημο χαρακτήρα.

Επίσης: **γενεθλιακοί** λόγοι (υμνούν τη γέννηση ή τα γενέθλια, συνήθως του αυτοκράτορα ή των παιδιών του), **στεφανωτικοί** λόγοι (εκφωνούνται στη στέψη ενός αυτοκράτορα), **ευχαριστήριοι** λόγοι (προς τον αυτοκράτορα από πόλεις ή μεμονωμένα πρόσωπα, για να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους για κάτι).

Στους ευκαιριακούς λόγους κατατάσσονται και κείμενα που γράφτηκαν από αυλικούς συγγραφείς, για να εκφωνηθούν από τον ίδιο τον αυτοκράτορα. Αυτά συχνά φέρουν τον τίτλο "**σελέντιον**".

ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

Ακριβείς περιγραφές ενός προσώπου, αντικειμένου, έργου τέχνης, πόλης κ.οκ. Συχνά δεν είναι αυτόνομα έργα, αλλά παραδίδονται μέσα σε άλλα λογοτεχνικά είδη (π.χ. εκφράσεις προσώπων σε ιστοριογραφικά κείμενα).

ΚΑΤΟΠΤΡΑ ΗΓΕΜΟΝΟΣ

Συμβουλευτικοί λόγοι που προβάλλουν το πρότυπο του ιδανικού ηγεμόνα και έχουν σκοπό να νουθετήσουν το πρόσωπο προς το οποίο απευθύνονται. Τα βυζαντινά κάτοπτρα ηγεμόνος είναι πολύ λίγα σε σύγκριση με τα εγκώμια αυτοκρατόρων, από τα οποία διακρίνονται, βέβαια, μολονότι και τα δύο περιέχουν πολλά κοινά, στερεότυπα θέματα της αυτοκρατορικής ιδεολογίας.

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Η αφήγηση της ζωής ενός υπαρκτού προσώπου αναδρομικά από το ίδιο το εμπλεκόμενο πρόσωπο.
- Η αυτοβιογραφία δεν αποτελεί αυτόνομο/ανεξάρτητο λογοτεχνικό κείμενο, αλλά τμήμα ενός ευρύτερου κειμένου/συνόλου με διαφορετική στόχευση. Για παράδειγμα, οι αυτοβιογραφίες συγγραφέων προτάσσονται συνήθως σε κάποια συλλογή έργων του συγγραφέα και κατά βάση στοχεύουν στο να προετοιμάσουν τον αναγνώστη για την πρόσληψη των έργων που ακολουθούν (πρβλ. τις σημερινές εισαγωγές για τη ζωή και το έργο των συγγραφέων που προτάσσονται στις εκδόσεις).
- ακμή 4ος και 5ος αιώνας (Λιβάνιος, Συνέσιος, Γρηγόριος Ναζιανζηνός), εξαφανίστηκαν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και επανήλθαν τον 13ο-14ο αιώνα (Νικηφόρος Βλεμμύδης, Μιχαήλ Παλαιολόγος, Γρηγόριος Κύπριος, Θεόδωρος Μετοχίτης, Δημήτριος Κυδώνης).

- Η ταύτιση αφηγητή-πρωταγωνιστή δηλώνεται συνήθως με την πρωτοπρόσωπη αφήγηση (το α' ενικό και το α' πληθυντικό πρόσωπο εναλλάσσονται) – εξαιρέσεις: Γρηγόριος Κύπριος, Ιωάννης Καντακουζηνός, οι οποίοι συνθέτουν τις αυτοβιογραφίες τους σε γ' πρόσωπο (ένδειξη ταπεινοφροσύνης, αλλά και εντύπωση μεγαλοπρέπειας).
- Οι βυζαντινές αυτοβιογραφίες απευθύνονται συνήθως σε έναν περιορισμένο κύκλο αποδεκτών, οι οποίοι γνώριζαν το συγγραφέα και τα περιστατικά της ζωής του. Η συγγραφή τους αιτιολογείται συχνά ως έκφραση ευγνωμοσύνης προς τον Θεό για τη χάρη που δώρισε απλόχερα στον αυτοβιογραφούμενο.
- Τα αυτοβιογραφικά κείμενα παρουσιάζουν συνήθως μια εξιδανικευμένη εικόνα των προσώπων και ο αυτοβιογραφούμενος δίνεται ως πρότυπο προς μίμηση (συνήθως στις αυτοβιογραφίες μοναχών).
- Ο αυτοβιογραφικός χαρακτήρας, ωστόσο, είναι ένας αφηγηματικός τρόπος που διατρέχει διάφορα γραμματειακά είδη (ιστοριογραφία, επιστολογραφία, αγιολογία κοκ).